

Снежана Д. Самарџија

Универзитет у Београду, Филолошки факултет,
Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима

DOI 10.5937/kultura2275051S

УДК 821.163.41.09:398

оригиналан научни рад

АЛ' ЕТО ТИ ЉУТИЦЕ БОГДАНА.

Историја и традиција у тумачењима једне биографије

Сажетак: *Међу њесмама из Вукових сџаријих ејских времена Љутица Богдан је најпознатији као џрођивник Краљевића Марка. Иако њејову џоејску биођрафију чини више лирско-ејских обрада инђернационалних мођива, сџарије џенерације џроучавалаца срјској усменој џеснишћва насћојале су да џрејознају исћоријску џодлођу из које се зачињу џевања и казивања о Љутици. Након осврћа на џакве џрисћује у срјској фолклорисћици, овом џриликом је размођрена џрађа (сџарији и Вукови зајиси, корђус шћамјан џоком XIX века). Указано је на слојевићосћ срјске џрађиције и џићове каракћеризација, џовезане са жанровским законићосћима.*

Кључне речи: *Љутица Богдан, исћорија, усмена џоезија, слојеви џрађиције*

Током изучавања српске традиције најинтензивније је сагледавана историјска подлога из које израстају портрети епских јунака и њихове поетске биографије. Од краја XIX до друге половине XX века научни ауторитети и заборављени прегаоци трагали су за историјским честицама у српској епци. С мање или више успеха и уверљивости помаљали су се из тих истраживања путеви стилизација, процеси памћења, преобликовања и заборављања историјске подлоге. А на њу се упорно указивало, не само када су постојали богати извори и јасни докази већ и онда кад су закључци били ближи слободним претпоставкама него поузданим чињеницама.

1. ПОЗНАВАЊЕ И „ПРЕПОЗНАВАЊЕ” ИСТОРИЈЕ

Разматрања о личностима које су дале импулс песничким стилизацијама једног од побратима Марка Краљевића и једног његовог противника наговестио је Иларион Руварац, позивајући се на податке Јована Кантакузина и Лаоника Халкокондила. Епског бега Костадина препознао је као Константина Дејановића, а размишљао је и о узору „наших песама” за Љутицу Богдана „у Загорју”: „С Богданом, ако је Богдан, кога Јован Кантакузин као брата Оливера (г. 1342) помиње (Vol. II,

260) и коме је цар Степан по Лаонику дао у државу земљу од Сера до Вардара у Македонији и кога је турски цар Мурат г. 1372. покорио и принудио да му служи.”¹

Уважавајући претходна истраживања, Стојан Новаковић такође спомиње да је војвода Богдан држао југоисточну Македонију међу Сером, Солуном и Светом Гором, а био је стриц Дејановићима. „По томе су”, закључује Новаковић, „Дејан, Оливер и Богдан били браћа.”² Ипак, резервисано примећује: „Чудновато је, да се тај Богдан готово нигде не помиње у нашим споменицима. Да је био брат Оливеру, казује нам Кантакузин.” Поводом Богданове територије од четири-пет жупа на десној обали Вардара, Новаковић додаје како је „Богдан, чувен по јунаштву, био [...] на том крају крајишки властелин. Једна народна песма и пева га као војводу који не да ни у виноград ући.” Слична је још једна алузија: „Северозападно од Угљешине деспотовине била је држава сестрића Душанових Дејановића, Константина и Драгаша. Западно пак била је држава војводе Богдана (о коме је неки спомен сачуван у народној песми о Љутици Богдану).” Новаковић пише да је Бајазитов син Муса 1412. покорио Богданову област. Претходно су, међутим, изложени другачији детаљи: „за деспотовину Угљешину и војводину Богданову не зна [...] када су се и како у пашалуке прометнуле. Само се Богданова држава [...] помиње и много позније, опет под Богданом, као васална држава са хришћанским господарем.”³

Разматрајући „историчка лица” епског песништва, Томо Маретић на основу истих византијских извора – дела Кантакузина и Халкокондила, као неоспорне наводи податке да је Љутица био господар јужне Македоније „*među gradom Seresom i vodom Vardarom [...] brat velikaša Dušanova vremena Dejana*”. Ипак, констатује: „*Kod tako mršavijeh vijesti ne možemo, dakako, znati zašto ga je narod prozvaо Ljuticom.*” Одбија могућност изједначавања Љутице са Југом, а главни су му аргументи саме песме, у којима се двојица Богдана „*spominju kao dva posve različna lica*”⁴

И Павле Поповић, без колебања, међу противницима Марка Краљевића прво наводи Богдана „који је још под царем Душаном држао земље од Сереза до Вардара (Као што му је брат Оливер држао области Ђустендила, Кратова, Штипа итд.)”, а после 1372. постаје турски вазал. По индиректној Поповићевој типологији, Дејановићи и Љутица су историјске личности, за разлику од Дојчина и Вуче ценерала „за које историја не зна ништа” или Филипа, Мусе и Ђема о чијим историјским „узорима” резервисано саопштава дотадашње претпоставке.⁵

За Андру Гавриловића су, неоспорно, епски бег Костадин и војвода Драгиша или Драгија обликовани према историјским, царским сродницима Дејановићима. О Љутици Богдану изостају било каква тумачења, а име се само придружује

1 Руварац, И. (1887) *О Кнезу Лазару*, Нови Сад: Српска штампарија Светозара Милетића, стр. 80.

2 Новаковић, С. (1893) *Срби и Турци XIV и XV века*, Београд: Задужбина Николе Чупића, стр. 133–136.

3 Исто, стр. 248, 352.

4 Maretić, T. (1966) *Naša narodna epika*, Београд: Nolit, стр. 187–188.

5 Поповић, П. (1931) *Прејлед српске књижевности*, Београд: Геца Кон, стр. 70–71.

Марковим непријатељима.⁶ Излажући податке о историјским личностима „наше” епике, Стјепан Бановић посебно представља Љутицу Богдана⁷, премда се његова студија ретко наводи. Тумачећи песме уз четврто државно издање Вукових песама „старијих” епских времена, Драгутин Костић је, сходно интересовању за удео историје у епским песмама, тако представио и лик Љутице Богдана.⁸ Ти су подаци махом и касније преузимани.

Од друге половине XX века сведене књижевноисторијске синтезе су навођене без литературе у функцији напомена уз поједине песме. Светозар Матић, на пример, приклонио се „мишљењу неких” да је Љутица „онај Богдан, рођак деспота Јована Оливера из доба Душановог, који је владао југоисточном Македонијом”. Узгред додаје како је Богдан „у песмама неодређена личност”. Разматрањима је придружио и Качићево одређење Љутице као приморског јунака „из доба рата од Кандије”. Та се биографија „слила са старијим Богданом”, примећује Матић. Поводом друге песме понавља претпоставке Д. Костића, да би „војвода Драгија могао бити Драгаш Дејановић, сестрић цара Душана, а Манојло – Манојло Палеолог, зет Дејановића”.⁹ Уз Богданово име Никола Банашевић наводи: „довођен је у везу са Душановим војводом Богданом, господаром јужне Македоније”. Више простора у коментару поклања променљивом лоцирању територије јунака. Занимљива опауска, међутим, остала је незапажена: „Можда му је песничко име, ако не и борбени карактер, дошло од далматинске винове лозе љутица, од које се добија вино са више природне киселине.”¹⁰

Војислав Ђурић је уз варијанту о Марку и Љутици унео напомену да је Богдан „историјски неодређена личност (по некима рођак деспота Оливера, који је владао у југоисточној Македонији).”¹¹ Сведени историјски подаци део су одреднице у речнику *Народна књижевност*: „Ljutica Bogdan (XV v.), srpski vlastelin. Kao vojvoda, za vreme Stefana Dušana, bio upravitelj u Drami. Posle Dušanove smrti bio gospodar oblasti na donjem Vardaru.” При осврту на мотиве из Богданове биографије изразио је диспропорција између епских песама и балада.¹²

Извесна реактуализација ових питања повезана је са књижевноисторијским огледима, посвећеним опусу научних ауторитета, који су истраживали односе

6 Гавриловић, А. (1912) *Историја српске и хрватске књижевности усменога постојања*, Београд: Геца Кон, стр. 100, 108.

7 Banović, S. (1924, 1926) О неким историјским лицима наших народних pjesama. Ljutica Bogdan, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, XXV, 1 str. 88–90.

8 Костић, Д. (1937) *Тумачења групе књије Српских народних њјесам Вука Сив. Караџића*, Београд: Државна штампарија, стр. 58; 112–113.

9 Матић, С. (1954) Белешке и објашњења. В. С. Караџић, *Српске народне њјесме II*, Београд: Просвета, стр. 741.

10 Банашевић, Н. (1954) Белешке и објашњења. В. С. Караџић, *Српске народне њјесме III*, Београд: Просвета, стр. 594.

11 Ђурић, В. (1973) *Анџологија народних јуначких њјесам*, Београд: СКЗ, стр. 705.

12 Pešić, R. i Milošević Đorđević, N. (1984) *Narodna književnost*, Beograd: Vuk Karadžić, str. 146.

историје и усмене епике. Милован Миловић је предочио Новаковићево тумачење историјске заснованости епског Љутице Богдана.¹³ Бошко Сувајџић је, осим на студије Илариона Руварца, указао и на приступе других истраживача. Поводом најчешћих мишљења о Љутици као стрицу браће Дејановић, Сувајџић закључује да се веза између „историјског Богдана и епског Љутице Богдана [...] заиста не може никаквим ближним сведочанствима одредити.“¹⁴

Последњих деценија прошлог столећа више пажње фолклориста привлачили су репертоари Вукових певача. Тако је, заправо, поетска биографија Љутице Богдана „сведена“ до две песме – Слепе Живане и Тешана Подруговића. Притом, Марков двобој против Љутице тумачен је као „врхунац комике“¹⁵, односно епска песма „са ведрим хумором и психолошким запажањима“.¹⁶ Уз сведену парафразу сижеа такође се констатује како је прикривање страха „i kod velikih junaka [...] dato istančanim humorističkim slikanjem ponašanja Marka i Ljutice Bogdana“.¹⁷ Овај ток приступа отворио је између два рата Иван Р. Димитријевић.¹⁸ Међутим, ни Маретић ни касније Светозар Кољевић¹⁹ нису овај дуел прикључили примерима који сведоче о продору комике у епски свет. Из другачијег је угла Марков конфликт са Љутицом представио Јован Деретић. Јединствен мегдан тумачио је кроз особиту метафоризацију основне теме: „У ломљењу винограда можемо видети само један, наизглед безазлен облик насилничког понашања или, још ближе, то је метонимија насиља, посебно оне врсте насиља које чине наоружани људи упадима на туђе поседе.“²⁰

Сегменти Богданове поетске биографије изостају при реконструкцијама митско-обредних слојева српске традиције. Натко Нодило је, готово узгред, застао пред једним од значења властите именице, премда се детаљно бавио појединим мотивима, везаним и за Богданово име. Веселин Чајкановић је само у два маха навео стихове у којима је Љутица Богдан један од епских јунака оностраног порекла.²¹

За разлику од фолклористичких испитивања, историчари су саопштили, што је и логично, веома мало података о неком Богдану, војводи Богдану, а о Љутици

13 Миловић, М. (1996) *Својан Новаковић и народна књижевност*, Шабац: Народна библиотека „Жика Поповић“, стр. 162, 199.

14 Сувајџић, Б. (2007) *Иларион Руварац и народна књижевност*, Београд: Институт за књижевност и уметност, стр. 293.

15 Неђић, В. (1981) *Вукови певачи*, Нови Сад: Матица српска, стр. 18.

16 Меденица, Р. (1975) *Наша народна епика и њени творци*, Цетиње: Обод, стр.84.

17 Pešić, R. i Milošević Đorđević, N. нав. дело, стр. 159.

18 Димитријевић, И. Р. (1921) Осећање смешног у народном песништву. Марко Краљевић и Љутица Богдан, *Мисао*, VII/45, стр. 321–328.

19 Маретић, Т. нав. дело, стр. 127–133; Кољевић, С. (1974) *Наш јуначки еп*, Београд: Нолит, стр. 185–191.

20 Деретић, Ј. (1995) *Зајонейка Марка Краљевића*, Београд: СКЗ, стр. 150–151; Деретић, Ј. (2000) *Српска народна епика*, Београд: Филип Вишњић, стр. 252.

21 Nodilo, N. (1981) *Stara vjera Srba i Hrvata*, Split: Logos, str. 114; Чајкановић, В. (1994) *Својуге из српске религије и фолклора*, Београд: СКЗ – БИГЗ – Просвета – Партедон, стр. 101, 395.

Богдану нема чак ни алузија. Војводу Богдана спомиње Константин Јиречек, опрезно и без аналогича са епским јунаком. Говорећи о стању у српским земљама из друге половине XIV века, Јиречек констатује: „Тамна је личност Богдан у крају између Солуна, Струмице и Сера. По имену спадао је он, можда, у породицу Оливерову који се са својим потомцима сасвим губи после смрти цара Стефана.” Не успостављајући додатне родбинске везе, Јиречек наводи области под управом деспота Јована Драгаша и „господина” Константина.²²

У синтезама посвећеним српској средњовековној држави проблематичан је „статус” трећег брата деспота Дејана и Оливера, као велможа из Душановог и Урошевог доба. Богдана не спомиње ни Владимир Ћоровић, мада има обичај да повеже чињенице са епском тематиком и ликовима.²³ С друге стране, управо поводом Дејана и Оливера, Ћоровић примећује: „Да је ту било неког метежа и поремећаја може се узети као сигурно, али се не може рећи у којој су се мери они развили и какве су им све биле последице.”

При представљању освајачке политике краља Душана, на страницама *Историје српског народа* Јован Оливер се доследно означава као моћни великаш, један од најмоћнијих феудалаца из средине XIV века „чији је друштвени успех био муњевит”.²⁴ А када се истиче велика Дејанова баштина, наведен је занимљив податак да је „девет села и девет селишта [...] приложио својој задужбини, манастиру Архилевци”, коју је из темеља подигао, што сведочи о његовом богатству. Иако се и Оливеру и Дејану „губи траг на почетку Урошеве владавине”, после Маричке битке Дејановићи су формирали „прилично велику феудалну државу”²⁵, али су били принуђени и да прихвате вазалне обавезе према султану. Ипак, Богдан, као Оливеров брат, споменут је на једном месту, без било каквих других података. Он је ту у улози гласника, којег Јован Оливер шаље Душану, како би га известио о изненадној посети Јована Кантакузина.²⁶

Ако историјски споменици и извори не пружају сигурно упориште о војводи Богдану, а још мање правдају историјску заснованост Љутице Богдана, једна друга појединост је готово невероватна. Ти детаљи на особит начин изједначавају имењаке, који су крајем XIV и почетком XV века били угледни на владарским

22 Јиречек, К. (д. г.) *Историја Срба I-II*, Београд: Епоха, стр. 248–249.

23 Када се, на пример, осврће на популарност краља Марка Мрњавчевића, Ћоровић набраја његове савременике „као што беху Константин Дејановић, Ђурађ Балшић, Вук Бранковић, Стеван Мусић, Влатко Вуковић и толики други, једва [...] са једном-две песме поменут и опеван понеки од њих, а многи су потонули у потпуни заборав”. Ћоровић, В (2005) *Илустрирана историја Срба 3*, Београд: Политика – Народна књига, стр. 15; *Илустрирана историја Срба 2*, стр. 140–141, 177.

24 Ферјанчић, Б. (1981) Освајачка политика краља Душана, *Историја српског народа 1*, Београд: СКЗ, стр. 516–517; Бабић Ћорђевић, Г. (1981) Разграђивање уметничке делатности и појаве стилске разнородности, *Историја српског народа 1*, Београд: СКЗ, стр. 655.

25 Михаљчић, Р. (1981) Цар и краљ: неуспешно савладарство, *Историја српског народа 1*, Београд: СКЗ, стр. 583–584.

26 Ферјанчић, Б. нав. дело, стр. 516–517.

дворовима: „Најбогатијем призренском трговцу, Богдану Киризмичу, краљ Вукашин је поверио дужност протовестијара.” Међутим, након Маричке битке „унутрашње размирице и провале Турака знатно су допринеле привредном замирању града”. У државном уређењу Лазаревића међу угледним логотетима, који су имали највиши ранг, наведен је и један Богдан. Протовестијар Богдан, ктитор Каленића, био је „не само имућан човек него и веома цењен дворанин”, чија су имања била и у Банату. Не зна се много о начину стицања добара. Могли су их добити „краљевом даровницом на препоруку деспота или куповином или примањем у залог”. А ови великашки поседи и тако се помињу „тек када су прешли у туђе руке”.²⁷ Случајности се не односе на Љутицу Богдана, већ на неку врсту магловите друштвене панораме једне смутне епохе, која се више подударила с „позадином” новелистичко-баладичних стилизација, но што је оставила траг у судбини епских јунака.

2. ОД БОГАТОГ ДО УБОГОГ

Блиско функционисању типског имена, а „намењеног” за богаташа, обраде лирско-епског модела уводе (неког, војводу) Богдана, чувеног по величини поседа:

*У Бојдана мноіо блаіо кажу
на Дунаву девей воденицах,
и у дрду девей виноіради
а у йоіаји девей бедевија* (Геземан 1925, бр. 141);

*У Бојдана девей виноірада
И десейа ирљенка јадука* (Карацић 1975, бр. 725).

У старијем запису богатство јунака пореди са свим поморским градовима, а сам Богдан је Солуњанин, премда лоцирање радње није нужно за заплет и расплет, као што се и актери могу другачије именовати. Богаташ, махом Богдан, није главни јунак овог тематског круга. Пренаглашено изобиље и берићет је, притом, нека врста (поучног) упозорења о ђудљивости среће, јер, ма колико била велика, материјална добра нису вечита, већ се све што је човек стекао, или наследио, може и изгубити. Преокрет не мора бити непосредно образложен, мада некада мотивација иницијалног обрта учествује при карактеризацији ликова.²⁸

27 Михаљчић, Р. (1982) Доба обласних господара, *Историја српског народа 2*, Београд: СКЗ, стр. 31–32; Благојевић, М. (1982) Врховна власт и државна управа, *Историја српског народа 2*, Београд: СКЗ, стр. 118; Бабић Ђорђевић, Г. и Ђурић, В. Ј. (1982) Полет уметности, *Историја српског народа 2*, Београд: СКЗ, стр. 184; Ђирковић, С. (1982) Кретања према северу, *Историја српског народа 2*, Београд: СКЗ, стр. 325.

28 Krstić, В. (1984) *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*, Београд: SANU, стр. 614; Латковић, В. (1975) *Народна књижевност I*, Београд: Научна књига, 1975, стр. 258–260.

Због турског опадања Богдан мора да прода све што има (Геземан 1925, бр. 141). Ту невољу истиче и унутарња рима једног стиха млађе варијанте: „Богдан тужан, на све стране дужан.” Разлог изненадног сиромаштва другачије се тумачи када Богдан – младожења током просидбе и свадбе остаје без ичега (Пандуревић 2015, бр. 292, 293). Ударци судбине, независно од узрока сиромаштва, воде Богдана ка додатном угрожавању сопствене породице. При решавању беде, старешина куће без двоумљења одлучује да прода у робље – рођену мајку.

Околности су, заправо, усмерене ка истицању физичке и духовне лепоте Богданове љубе. Млада жена се спремно жртвује и замењује свекрву. Племенитост своје одлуке подређује рационалним разлозима, пошто Богдан за њу може добити више блага. Расплет овог лирско-епског круга о продатој љуби посредно укључује реминисценције на векове турског насиља и отимања хришћанске деце, о којој њихови ближни нису никад могли ништа сазнати. Тежиште мотивског склопа је на спречавању нехотично почињеног родоскрвног греха. Уз удео чуда или без учешћа више силе, лепа робинја – на време – у купцу препознаје брата. Нарушене равнотеже из даље прошлости (одвођење дечака у ропство) и временски ближих збивања (губитак Богдановог имања) наново се усклађују, кроз афирмацију крвног сродства и породице. Срећан исход није заслуга мушкарца, већ „женске стране”, а јунакиња испољава врлине, важне за све патријархалне улоге (љуба – снаха – сестра).

Промена наизглед незнатне појединости из овог модела пресудно се одражава на структуру, па и значења варијанте. Вероватно под притиском бројних обрада о сестри Љутице Богдана, у једном запису неки Богдан не удаје сестру како доликује, него је продаје, не би ли се обогатио (Матицки – Радевић 2007, бр. 105). Огорчена невеста куне брата и њена се клетва убрзо остварује. Два, њеним животом скупо плаћена, приморска града потапа вода, трећи спали гром, грамзиви брат пада с коња и погине. Породични конфликт је продубљен, а постојано се обрађује и када певачи „прецизније” одреде брата – старешину куће као Љутицу Богдана.

3. ОД КОЈЕГ СИ ГРАДА И КОЛЕНА?

Тип „апстракције”, својствен песмама о Љутици Богдану, још је изразитији при обрадама модела чији се актер именује само као Богдан, што је махом усклађено с поетиком жанра. За обе реализације имена својствена је малена породица, коју уз поглавара чине само женски чланови: мати, сестра и љуба. Сходно подели делокруга и уз различиту, суштински опречну карактеризацију, сижејни модели су груписани око продавања љубе и братско-сестринских односа, а жанровски припадају обрадама „на међи” лирике и епике.

Напоредо са алтернацијом номенклатуре, чак и независно од поетичких норми и времена бележења варијаната, уочљива је променљивост локализације. Временски „период” је стабилан. То се посредно остварује „смештањем” јунака у доба којем припадају епски Марко, његови побратими, мање „одређен” војвода Драгија

или уз подразумевање широког темпоралног плана – робовања под Турцима, који мотивише сижејне обрте.²⁹

Љутица Богдан је по најпознатијој песми власник винограда у кршном / равном приморју, што је, заправо, неодређена територија. Други сукоб из Вукових записа, између Љутице и војводе Драгије, није просторно конкретизован. За Старца Рашка Љутица Богдан је међу Душановом властелом столовао: „На Загорју мјесту питомоме” (Караџић 1988а, бр. 10). Попут приморја или Приморја, и Загорје се релативизује, јер су тако именовани разни предели, чији је „заједнички” именуатељ „иза горе”. Под тим се може подразумевати туђ, далек и опасан простор, али значења зависе од примарног мотива, сижејног склопа и карактеризације актера.

Двори једног Потолић – Бодулић или Бодолић Богдана су у Загорју, а место расплета је Ливно. По другој песми, најбогатијем Солуњанину – Богдану имање, преко брда, сеже до Дунава. „Трећи” Богдан из овог корпуса, путник – неимар, на Неретви код Каменице подиже мост. Обдарен је занатском вештином и оностраним знањима потребним да би се обуздала водена стихија (Геземан 1925, бр. 129, 141, 155). Међу приморским старим записима Богдан је из Прилепа (Богишић 1878, бр. 105).

Сарајлијин гуслар је Љутицу придружио групи од дванаест војвода, који чине пратњу бан-деспота Ђура, те се сходно таквом одређењу враћају у Смедерево. Војвода Богдан, заједно с Вукашином и Гојком Мрњавчевићем, један је од претендентата на круну Немањића (Милутиновић 1990, бр. 74, 69). Тиме се боље скицира епоха него локалитет, премда се и он подразумева – посредно, кроз уобичајене „епске” поседе ликова (од Прилепа Марко), али и територије приписиване Богдану, као брату деспота Оливера и Дејана.

Варијанте о Љутици из Вукове рукописне оставштине су малобројне и још мање „одређене”. Осим алузије на Марков недолични страх од Љутице (Караџић 1973/II, бр. 55), уопштено је назначено „росно приморје” и Богданова акција између Стамбола и Московске (Караџић 1898, бр. 7, 46). Слични су и записи из периодике. Имена војводе / Љутице Богдана део су каталошког позивања највиђенијих јунака или истичу мудрост куражне девојке. Она превари напасника, лажно се представљајући као љубовца Љутице Богдана (Матицки 1983, бр. 6, 9, 37). Од лирско-епских песама из *Босанске виле*, једна не прецизира Богданову постојбину, док други певач велико имање јунака везује за Ливно (Пандуревић 2015, бр. 292, 293). Када Богдан сам сади виноград, изостаје, за радњу небитно, просторно одређење, што се понекад догађа и при стилизацији односа између Богдана и његове сестре (Матицки 1985, бр. 168; Матицки – Радевић 2007, бр. 105, 113).

Најчешће се Љутица Богдан спомиње у корпусу Богољуба Петрановића. И ту су, уз већу стабилност именована, уочљиве различите локализације. Према лирској минијатури, Богдан и његова љуба „смештени” су крај Мораве. Остале,

²⁹ О томе видети више: Перић, Д. (2020) *Поетика времена српских усмених епских њесама*, Нови Сад: Академска књига, стр. 297–346.

жанровски разнородне обраде, везују „детаље” из поетског живота јунака за Карловац; Карловац и Леђан; Кара-Богданску; Срем; Маџарску (Петрановић 1989/I, бр. 292; II, бр. 4, 5, 20, 22, 26, 33, 42), док су једном и заједно Загорац Љутица Богдан и Солуњанин војвода Богдан. Љутица Богдан је и:

*На Зајорју мјесту њишомоме,
У Раишају, а на својој кули* (Петрановић II, бр. 30).

Наводи се и неодређено приморје, тј. „украј мора”; „украј сињег мора” (Петрановић III, бр. 18, 44) или изостају назнаке о територији, док се никад не спомиње породична лоза.

4. КОЊ ОД МЕЈДАНА И СВЕТЛО ОРУЖЈЕ

Поступци епске индивидуализације испољавају се и на нивоу атрибута. Славом овенчаним јунацима припадају чувени коњи и изузетно оружје³⁰, као и њиховим достојним противницима. Само је Тешан Подруговић Љутици доделио типична епска обележја. Појављује се на брзој, танкој бедевији, а убојит шестоперац замахује таквом силином да и сам Марко Краљевић једва остане у седлу (Караџић 1988, бр. 39). Сабља се подразумева, али током овог мегдана и није од велике користи.

Коњ Љутице Богдана означава се на више начина, уз битне подударности. Као кум Сибињанина Јанка добија вранца с раскошном опремом: по златном покривачу су „месецови”, на сапима месечина, на прсима Даница и драго камење. Приказано је, такође, и како се његов вранац пропиње „небу под облаке” (Петрановић 1989/II, бр. 33, 39). Из описа обе варијанте неутралише се фантастика помоћу хиперболе. Он такође јаше „коснатог вранчића” (Петрановић III, бр. 6, 44). Када је уз јунаке чије су биографије развијеније, Љутици Богдану припада Гавран, Марко је на Шарину, Обилић јаше Ждралина, а Рељин коњ је Сиваљ (Петрановић III, бр. 29). Таква атрибути Љутицу Богдана посредно приближавају митско-епским ликовима какви су Арапи, премда се и Јакшићи споре око „врана коња” или се галоп Јакшића вранца пореди с летом звезде „преко ведре неба” (Караџић 1988, бр. 98, 94). Усклађеност коња и јахача је потпуна. Како је запазио још Нодило, црним коњаницима „припадају” врани коњи, а јашу „još rađe sivu kobilu”³¹, чије је главно обележје – брзина.

Коњ, као дар, ратни трофеј или доказ победе на мегдану, евентуално може променити власника, мада је уобичајено да верни пратиоци остану тамо где су погинули њихови господари. Међутим, тешко да би се врлине епског хероја могле заслужити крађом коња, а таква се улога додељује Љутици Богдану. Пошто

30 Самарџија, С. (2008) *Биографије епских јунака*, Београд: Друштво за српски језик, стр. 40–78.

31 Nodilo, N. (1981) *Stara vjera Srba i Hrvata*, Split: Logos, str. 113.

притворно, а стрпљиво служи у туђем двору, Љутица стиче поверење војводе Драгије или самог московског краља (Караџић 1988: 76°; Караџић 1898/VI: 46°). Плен који Љутица смера да украде је изузетан. Далеко се преноси глас о краљевом крилатом коњу и Драгијином имењаку најчувенијег Шарца. Војводин шарац „из по-таје” чуван је иза „деветора врата” и десете браве „Дубровничке”. Краљевог коња, такође скривеног иза девет забрављених врата, красе крила, али и друга обележја:

*Седло му је све камење грајо,
Фузда му је од сувоја злаша,
А на чело мјесећ и Даница,
Око враша змије крилашнице,
А на фузди два јајшана жуша,
О јајшану два камена граја,
Што ваљају два царева града.* (Караџић 1898/VI, бр. 46)

Показаће се, међутим, да у Драгијиној ергели шарац није ни јединствен, ни најбољи. Бржи од шарца је Шавран, а оба пастува по свему надмаши Шара бедевља, која је ождребила шарца и Шаврана.³² Поред сродних епских стилизација, потера на коњима је завршна епизода бајке о златној јабуци и пауницама (Караџић 1988δ, бр. 4). Спасовање отете љубе из змајевог царства могуће је само када царевић заслужи, такође у оностраном свету, чудесног помоћника, а брата змајевог коња. Осим тешких услова, које јунак испуни, посебну замку представља скривање највреднијег од красних дванаест коња, оног „губавог” из „буцака”. Потеру змаја за царевићем решавају, заправо, коњи, када јунаков помоћник посаветује свога брата: „А што си луд те носиш ту алу. Ногама увретен, те њега о камен, па хајде са мном [...] змај сав прсне на комаде, а коњ се с њима удружи.” (Караџић 1988δ, бр. 4)

И заплет о Љутици Богдану као подлом Драгијином слуги завршава се слично:

*Брзо Шара достийже Бојдана,
Достийже ја, ја ја и њресийже;
А када се најирај њоврашила,
Она цикну како змија љуша,
Пак доваши Љушицу Бојдана,
Доваши ја зуди за ождреље,
Уд’ри ш њиме о земљицу чарну,
Те се Бојдан с душом расјавио.*

Одступања од епских атрибута не излазе изван ширег оквира традиције, што можда може бити путоказ до зачетака портрета и сведене биографије Љутице Богдана.

³² У старијем запису Шара бедевља је чувена по томе што је ождребила најславније коње – Марковог Шарца и Брњицу Змаја Огњеног Вука (Геземан 1925, бр. 83). Бали-бег својевољно уступа заточнику Шару, чувану иза „деветора врата”, док се и у овом расплету, уместо двобоја приказује само потера.

Далеко од тога да је он једини који има изузетног ата, али крађу коња тешко је прикључити глорификацији *ејских* јунака. Онако како се описују, добро чувани коњи су најближи архетипској представи о сину ноћи и тајне, који „donosi i smrt i život”, а симболизује и периодичност обнављања вегетације.³³ У општесловенској традицији приближавају се симболика коња и – змије, при чему су међу обредима „коњи, коњски празници и ликови [...] у вези са њима, обележавали смену календарских циклуса”.³⁴ Као амбивалентан, хтонско-соларни симбол, коњ припада и царству мртвих и небеском своду (како је у песмама и описан).

Од осталих (епских) атрибута, према варијанти са обиљем (накнадних) митолошких примеса, Лутица уза се има сабљу, златан шестоперац и – златну стрелу (Петрановић 1989/II, бр. 30). С друге стране, скупоцено рухо постаје у засебном тематском кругу најважнији део опреме, јер на особит начин Богдану сачува главу.

5. СЕСТРИ У ПОХОДЕ

Патријархалне вредности укључују изузетан значај (многобројне и угледне) породице, у којој постоји строга хијерархија, а подразумева се међусобно уважавање свих чланова. Нарочито снажна је емотивна веза између брата и сестре, те се чак по некој прећутној градацији та љубав уздиже изнад осталих. Брат је сестрин заштитник, што појачава улога старешине куће. Није, зато, необично што је братско-сестринска блискост битна за обрт балада, чији је споредни лик Лутица Богдан.

Заплет је истоветан, уз различито именовање противника – прекоморац Ишерлија Јово и Угричић Мато. Сестра Лутице / војводе Богдана је чувена лепотица, око које се и земље заваде. Али одбијени просац не прихвата Богданову одлуку. Он се враћа након заласка сунца – „Кад је било вече о вечерњу”, изненади и лако погуби Богдана. Отета сестра завара отмичаре и када јој ослободе руке, изврши самоубиство:

*Она скочи у њо море сиње:
– Волим бији морским ридам' рана,
Нејо љуба мој драјша крвнику* (Карацић 1975, бр. 722).

Према песми, локализованој у Будим, принуђена да служи братовљевог убицу, девојка се одлучно освети. Отров „змије једовите” помеша с вином, које просац испије. Нејасна завршница очито настаје под утицајем обрада о вољном утапању Богданове сестре, а можда је и рефлекс сижеа о спреченом инцесту:

33 „Konj svojom brzinom, kojom se [...] pridružuje vremenu, dakle i njegovu kontinuitetu, kao i time što može neozlijeđen proći kroz zemlju smrti, hladnoće, dakle kroz zimu, noseći duh pšenice od jeseni do proljeća [...] osigurava prijeko potrebnu obnovu”. У: Chevlier, J. – Gheerbrant, A. (1983) *Rječnik simbola*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 274.

34 Петрухин, В. Ј. Коњ, у: *Словенска митологија. Енциклопедијски речник*, редактори: Толстој, С. М. и Раденковић, Љ. (2001) Београд: Zepher Book World, стр. 282.

*Ал' беседи сестра Богданова:
– Волем бијихи морској риди рана,
Неј' љубијихи брацу и душмана* (Матицки – Радевић 2007, бр. 113).

Естетски такође лоша, а сижејно колебљива обрада, занимљива је по неколиким детаљима. Епски отмичар девојака или младих невести је најчешће Арапин. Супституција на нивоу номенклатуре, међутим, призива епитет својствен Арапима, а некад заступљен и уз персонализован или колективан лик угарских јунака.³⁵ Такође је запретена и хтонска природа просца Јове, који долази из другог, оног света, смештеног – „преко мора”, одакле обично стижу црни отмичари, тамо одводе робље или у арапским земљама јунаци тамнују, далеко од дома и сунчеве светлости.

Поред тога, мучки напад у обе варијанте одвија се ноћу, када оностранине силе иначе имају моћ над човеком. Појединости би могле указати и на митско-обредне корене ових породичних драма, које су, можда, далеки одјек отмице сунца из космогонијских представа. О евентуалном „првобитном демонском пореклу отимача сестре” сведоче бројне обраде „бајки о змају – зету отимачу и шурама који иду у потрагу за одведеном сестром”.³⁶ Древно упориште преобликовано је под поетичким законитостима усмених жанрова. У поезији се слабије разазнаје, за разлику од веће сличности прозних обрада са исконском матрицом, која је (само) претрпела изразитије последице християнизације.³⁷

Други ток трансформације сижејног модела такође се везује за судбине чланова исте породице, с тим што се (квази)историјски, млађи слој, рефлектује кроз сукобе између хришћана и Турака. Након харања кула и градова, млада робиња постаје отмичару љуба, а она је, најчешће, сестра Љутице Богдана (или браће Јакшић).

Одлагање расплета махом убрзано приказује околности због којих јунак жали што је јединац. Следи кратка ретроспектива: Кад Турци поробише Загорје или Прилеп или уопштено земљу³⁸, један од насилника (Аријадин / Хорјадин војвода; Бошњанин Мујо) отима Богданову сестру. Формулативно, Богдан полази у потрагу³⁹ или према патријархалном кодексу поштује сва правила похођења удате сестре, иако свадба није обављена по тим прописима (Караџић 1975, бр. 723). У туђем

35 Бели Вид, ратник-домаћин једне коледарске песме, војује дуго: „Три године с клети Турци, / А четири с црни Угри” (Караџић 1898/V, бр. 164).

36 Радња прозне варијанте о Богдановој неверној сестри везује се „за кулу код Кулине где је живео ”Турчин Варадин”. Уз различита именовања актера, обраде указују на „еластичност ове фабуле која се [...] потчињава најразноврснијим начинима интерпретације поштујући захтеве врсте у коју се укључује”. Милошевић Ђорђевић, Н. (1971) *Заједничка темејско-сижејна основа српскохрватских неисторијских њесама и прозне традиције*, Београд: Филолошки факултет, стр. 45–46.

37 *Зашто у људи није њадан раван?*, Караџић 1988б, бр. 18; *Цар Дуклијан и Крстићев Јован*, Караџић 1988, бр. 17. Видети: Милошевић Ђорђевић, Н. нав дело, стр. 163–175.

38 Геземан 1925, бр. 129; Богишић 1878, бр. 105; Караџић 1975, бр. 724; Krstić, B. (1984), стр. 205 (*Sestra izdaje brata otmičaru*; p. v. 127; H 8, 2, 2, 2, H 7, 2, 1, 1).

39 Исти склоп карактеристичан је и за бајке у којима најмлађи / накнадно рођени брат креће у свет како би пронашао отету сестру (*Својша и Младен*, Караџић 1988б, бр. 5; AT 552A).

(другом) свету сестра живи раскошно, а чим препозна брата, срдечно га дочека и гости. Богдан не слуги шта му се спрема. Зет је привремено одсутан (у лову), али сестра брата опије, одузме му оружје, везује или чак окује. Кад јој се муж врати, она ликује због боље ловине и обично сама предлаже мучење и погубљење брата. Некада и зет има крволочан план, а шураку намењује недостојну смрт – вешање или черечење тела.

Наизглед помирен са сопственим крајем, Богдан трезвено саветује свом целату да му одрешу руке, како би за себе или сина сачувао јуначко рухо (долама-ђечерма-токе; зелена долама, кадифели руо) или, под притиском епске технике, предлаже да се везан, с трошним оружјем, на лошем коњу огледа против бројнијих, одлично опремљених непријатеља.⁴⁰ Зет пристаје, али жртва користи прилику и, као бољи јунак, преокреће неповољну ситуацију. Богдан, по заслуги, убије отмичара, а свети се неверној сестри. Али то није крај одмазде. И када сестра остаје одана (као Јакшића Јелица) и пошто постане крвница, брат убија сестриће, било да су већ стасали млади ратници или чеда у колевци. Сурова егзекуција одвија се по (неком) сижејном аутоматизму.⁴¹

Елиминација Арапиновог / отмичаревог потомства „подразумева” дефинитивно уништавање оностраних сила, које би (изнова) угрожавале – овај, живи, човеков свет. Обрачун са свим члановима противничког (хтонског) рода, независно од њихове тренутне или будуће кривице, може се тумачити на више начина. Најпре, убиства прекидају (потенцијално бесконачан) ланац крвне освете. С друге стране, библијски покољ младенца треба да осигура Иродову владавину, а и богу или дожанствима су принете крвне жртве. Поред тога, у митским координатама, борбом се хаос неопозиво зауставља, док спасилац успоставља поредак на којем почива устројство космоса или бар граница између светлости и таме. Опозиција се испољава и при „тумачењима” цикличних природних промена. Међутим, „логика” митолошког система није аналогна етичким начелима човековог друштва. Оно што је у митском комплексу „нужност” (оцеубиство, инцест, превара, обљуба, прељуба) добија другачију „тежину” када се сагледа из перспективе моралних канона, који спречавају смртнике да опонашају више силе и преузму улогу врховног или јединог бога.

Још је Нодило у „причи” о отетој сестри Јакшића, њеном принудном животу са Арапином и њеном избављању препознао путеве метафоризације древне подлоге. По његовом тумачењу, девојка оличава „двогубост” зоре – она је ноћна љуба и јутарња сестра.⁴² Иста исходишта обрасца Нодило није прислонио и уз варијанте о невери сестре Љутице Богдана. Примери су изостали можда и зато што се

40 Овакав избор смрти везује се за ослобађање Михајла Свилојевића; сестрића Секуле; Старине Новака; Јанка Јуришића (Богитић 1878, бр. 46, 101; Геземан 1925, бр. 67; Караџић 1988, бр. 52).

41 Истоветно поступа и Димитрије Јакшић, премда га верна сестра моли за живот најмлађег сина: „Жа’ ми га је, ако је и црно.” У овој обради се уочава потреба певача да оправда свирепи чин: „Од зла рода нек нема порода, / Од зла псета нек нема штенета” (Караџић 1988, бр. 97).

42 Nodilo, N. (1981) *Stara vjera Srba i Hrvata*, Split: Logos, str. 117.

лик крвнице и њен крај, по Нодиловом поимању, не уклапају у потпуни тријумф светлости над силама тмине, а сам спасилац-жртва се и не бори против црног напасника, већ другачије именованих Арапинових двојника. С друге стране, стилизован обрачун светла и таме не мора се усмеравати само ка симболизацији путање сунца у ритму дана и ноћи, већ и кроз аналогију са сменом годишњих доба.

6. ПРЕКО ГРАНИЦЕ СВЕТОВА

Ако се због дуготрајног везивања мотива сестре крвнице за име Љутице Богдана евентуално могу „препознати” преображаји дубинских талоба баштине, млађе обраде архаичних слојева боље илуструју процесе ширења поетске биографије. У збирци Богољуба Петрановића три песме (II, бр. 4, 5, 30) имају и старије варијанте, али се јунаци разликују, и то не само по имену. Распрострањен и различито жанровски обрађен је мотивски склоп о чудесном потомству у животињском облику. Такве бајке⁴³, сходно поетичким законитостима, нису локализоване. Радња стихованих верзија одвија се на разним просторима, а ликови су типизирани, некад с наговештајима персонализације, својствене актерима „јуначких пјесама”.

Вероватно су асоцијације покренуте најчешћим епитетом уз змију (љута гуја), те се Љутица придружио анонимним и полуанонимним родитељима оностраних синова. Овом процесу могле су пружити потпору везе змије са змајем у српској традицији⁴⁴, односно змајевита природа највећих јунака, међу којима је, управо у Петрановићевом корпусу, и Богдан.⁴⁵ Пре расплета, типичног само за стиховане бајке, невеста открива гујину тајну, али му рађа близанце.

Други запис још изразитије открива комбинације елемената из општег фолклорног фонда. Обраде модела женидбе човека вилом такође зависе од жанровских норми⁴⁶, а ова, естетски слаба, варијанта по типу изолације и уделу „слепих мотива”⁴⁷ више се приближава бајкама него својствима епске технике. Нагомилавање фантастике

43 Караџић 1988, бр. 12, 13; Караџић 1988δ, бр. 9, 10 (АТ 425А; АТ 433В). Милошевић Ђорђевић, Н. нав дело, стр. 76–111.

44 У амалгаму мотива о змији младожењи и „тумачења” змајевитости јунака, друга компонента је толико јака да истискује свадбу, услове тазбине и исход откривања тајне. Караџић 1988, бр. 13. У Петрановићевој збирци таст поставља задатке будућем зету, а змија лако испуни услов да између родног Карловца и невестиног Леђан-града начини од срме калдрму и позлати пут. Уведени су, сасвим излишни, медијатори – свештеници. По уобичајеном поретку издваја се ђаче-самоуче, овде обдарено знањем немуштог језика, које једино разуме змијску писку.

45 „Што гођ има Србина јунака, / Свакога су одгојиле виле, / Млогога су змајеви родили” Набројани су: Обилић, Змај Огњени, Реља Крилатица, Бановић Секула, Љутица и Марко (Петрановић 1989/III, бр. 24).

46 Милошевић Ђорђевић, Н. нав дело, стр. 51–75. У епском свету чудесни брак посредно подразумева „вештине” спретног младожење, који вили украде крила и окриља. И он и онострани љуба подређени су „тумачењу” порекла јунака, какви су Марко или Груица (Богшић 1878, бр. 39, 85). Композиција овог, знатно млађег записа, расплинула се увођењем (неискоришћених) споредних ликова, низом описа и епизода, без чвршће и логичне међусобне везе.

47 Liti, M. (1994) *Evropska narodna bajka*, Beograd: Bata – Orbis, str. 63.

испољава се већ кроз контаминацију представа о вили-љубовци и демонској господарници вода, која узима уобичајено тежак намет – од јунака очи, а од коња предње ноге.⁴⁸ За разлику од старијег спасиоца (Геземан 1925, бр. 176), Богдан води бродарицу до Ратаја и припрема „класичну” свадбу. Кумује војвода Момчило, девери су Реља и дете Лауш, док поп Гоговић Хаџија венчање обавља по свим прописима.

Онострани љубави Богдану сина – војводу Стра(х)ила и ћерку Ружицу. Сажимање временског периода до стасавања сина за женидбу иначе је део обрасца, као и двоструко славље у дому Љутице Богдана. Мада би било логично да жени сина, а удаје кћер, Ружица је, као и њена тетка из првог композиционог сегмента, потпуно маргинализована. То ће се догодити и са Страхилом, премда је потанко представљена његова тазбина. Удвајање весеља, по (некој) сижејној инерцији увек води ка кобним последицама, а (овај) Љутица истог дана „Вјенча сина, а другога крсти”. Рођењем детета Ненада уланчава се лабава спона мотива. Када се домогне атрибута, вила одлази у свој свет и поручује да ће бринути о чеду, ако га Богдан донесе на вилинско језеро. Кад то учини, смера да љубу усмрти златном стрелом. Нехотице убија сина, а вила умире од туге. Чини се да је ово нефункционално укрштање фантастике са епском техником ипак имало један циљ; виновник удеса резигнирано продаје кулу и из питомог Загорја: „А он оде у равно приморје”.

И трећа песма (Петрановић II, бр. 5) боље илуструје стабилност модела о грешном куму, но што „пристаје” уз епску биографију.⁴⁹ Метаморфоза јединца почива на библијском, метафоричном изједначавању невиности с јагњетом. Блиска је и старозаветном упозорењу на последице кривоклетства.⁵⁰ Алузија се може усмерити и ка приношењу жртве о Ђурђевдану, само што у сижеу о недостојном куму има супротно значење. Уместо да обезбеде напредак, модификоване представе о „ђурђевчету”⁵¹ воде ка породичној трагедији и стравичном кажњавању грешника.

Како год да су настале, варијанте из позније биографије Љутице Богдана указују на процесе који су се (и спонтано) одвијали у традицији при преображају архаичних слојева. А интересовања за јунака више је могла подстаћи привлачност његовог имена, него природа (епских) подвига.

7. МЕГДАН БЕЗ МЕГДАНА

Само у Петрановићевом корпусу Љутица се учестало придружује највећим српским јунацима. Но сваки пут је, уместо заслужене славе, изразитија нека врста инерције каталога. Женидбено славље је идеална позадина за окупљање већег броја ликована, када певачи нижу најчувенија имена. Понекад Љутици Богдану

48 Крвна жртва варира, али се јунак-спасилац епског света не жени бродарицом.

49 У Вуковој збирци мотив се везује за Грчића Манојла (Караџић 1988, бр. 6).

50 Милошевић Ђорђевић, Н. (1971) *Заједничка шемајско-сижејна основа српскохрватских неисторијских йесама и йрозне традиције*, Београд: Филолошки факултет, стр. 261–265.

51 Недељковић, М. (1990) *Годишњи обичаји у Срба*, Београд: Вук Караџић, стр. 77.

припадају и одређене обредне функције. Међу активним учесницима свадбе Љутица Богдан кумује Сибињанину Јанку и Рајку са Змијања, а прикумак је краљу Милутину. На свадби Радул-бега Љутица је војвода, док му почести „у заставу” припадају кад се жени Војиновић Мићо. Иако се учестало набраја, Богдан је углавном статиста.⁵² Чак и ако се нагласе његове епске врлине и заслуге („Љута змија за дуга мејдана”, Петрановић III, бр. 54), похвала је сижејно неискоришћен детаљ, а и када покуша да одбрани невесту од отмичара, Богдана тада рањавају и раставе од коња. Поред низања сватовских званица, Богданово име је обавезни члан каталога змајевитих јунака и бранилаца српског царства, док се „подразумева” његова погипија у Косовском боју.⁵³ Љутица једном штити Ђурђа и Јерину од Џидовине, који брани да се прославља крсно име, а други пут се намери (опет) на бољег, млађег јунака (Петрановић II, бр. 39; Петрановић III, бр. 44).

Неоспорно, најпознатији је сукоб између Марка и Љутице, а на овај сиже алудирају и други певачи. Иницијално испијање вина укључује у једном запису непримерену, али и заступљену самохвалу Марка и Реље/Милоша. Трећи из друштвене, Раде Облачић, прекорно оспорава њихове изјаве о јунаштву и подсећа:

*Да се Марко једном ѿрејануо
Од некаква Љутице Бојдана* (Караџић 1974/ II, бр. 55).

Неодређеност противника савршено илуструје Богданов „статус” у епском свету, мада се тиме додатно умањују разлози Марковог поноса. Неоспорно, алудира се на Тешанову песму, у којој је инверзија формулативних секвенци водила ка дезинтеграцији (готово) свих структурних сегмената двобоја. Јунаци су приказани као сопствени пародијски двојници, а уобичајена динамика епских дуела устукнула је пред статичном, немом сценом – престрављених мегданџија: „А не смије један на другога” (Караџић 1988, бр. 39). У апсолутно изокренутим епским улогама⁵⁴, главни јунак овог дуела је, заправо, страх.

Завршна сцена представља и смисаоно и позиционо ремећење уобичајених стилских решења. Бројни епски модели започињу испијањем вина, опуштеним окупљањем блиских сродника и пријатеља. Пародија дуела, међутим, завршена је тако што доскорашњи непријатељи „сједоше пити рујно вино”. Тај чин не значи ни благовремени умир због проливања крви, јер се „окршај” завршио, а до крвопролића није ни дошло. Марко с другима дели своје вино, али Богдан признаје колико се „препануо” и приноси своје чувано добро онима који су му ломили виноград:

*Пак сједоше ѿиѿи рујно вино,
Мезеѿе ѿа ѿрозним виноѿрадом.*

⁵² У Петрановићевој збирци нема свадбе без имена Љутице Богдана: Петрановић 1989/II, бр. 22, 33, 42, 49, 55, 56; III, бр. 6, 22, 34, 43, 45, 54.

⁵³ Исто: II, бр. 26; III, бр. 22, 24, 32.

⁵⁴ Самарџија, С. (2004) *Пародија у усменој књижевности*, Београд: Народна књига, стр. 45–49.

Уз казивачеву пристрасност, финална опозиција *оге* : *остѿа* такође разликује победника од савладаног⁵⁵, чиме се наглашава комика обрта. Оваква јединствена епска обрада могла би представљати далеки, једва видљиви рефлекс неке борбе из древних теогонија, у којој нова генерација хероја смењује божанског виноградара (Богдана). Његова извесна хтонска природа сугерисана је и особитим појављивањем – у прамену магле/таме. Истини за вољу, детаљ не мора сезати до митских представа, већ се препознаје и као формула – слутње из сновиђења или хиперболисане жестине ратних окршаја и јуначке силине. Ипак, прамен магле, тама која закони светлости дана или доба тмине су уобичајени „пратећи” ефекти при појављивању оностраних бића. Мада *вино ѿију* сви епски јунаци, то пиће, које крепи, куражи, причешћује и исцељује, додатни је, битан атрибут само Марка Краљевића.

Инверзија мегдана можда је била могућа управо зато што је архаично исходиште (неке) митске борбе толико избледело да се смисао морао „надокнадити”, што је створило простор за активирање пародијско-гротескних елемената. Преиначене су и улоге и одлике ривала, јер обојица испољавају инерцију – антипонашања, а оно је својствено обредно-митском комплексу. У тако постављеним координатама сижејне подлоге овог антимегдана није необичан ни приказ гозбе. Додуше, јунаци не мезете „дебелог меса овнујскога”, већ пију вино и обилно се залажу дозрелим грождем. Притом, управо су народно-празничне „гозбене слике” универзалне „i organski povezane s predstavama o životu i smrti o vaskrseniju i obnavljanju”⁵⁶

Колико год да је жанровски контекст пригушио сакрално-митске обресе, толико су се и мегданције удаљиле од узорних епских хероја. Даровитост Тешана Подруговића била је пресудна за обликовање догађаја и актера, због чега је готово невидљив један „недостатак”, иначе уочљив међу песмама о Љутици Богдану. Све те обраде добро илуструју типичне последице преображаја митске матрице. Оне се испољавају као изостанак „уверљиве мотивације” нарочито на плану „razvoja radnje sa savremenog stanovišta”⁵⁷ То не показује само безразложно Марково и Рељино кршење Богдановог винограда, него и заплет о крађи коња⁵⁸, тим пре што шарчев господар више оплакује притворног слугу, но што тужи за пожртвованим братом. Нису мање пригушене ни побуде из којих Богдан продаје љубу, брани сестри да се уда, гине од зетове сабље или сестрица мучки ради брату о глави. Заправо, из мозаика поетске биографије Љутице Богдана, састављене од

55 Детелић, М. (1996) *Урок и невесѿа. Поетика епске формуле*, Београд: Балканолошки институт САНУ, стр. 134–137, *вино ѿије*; стр. 183–185, *оге* – *остѿа*.

56 Bahtin, M. (1978) *Stvaralaštvo Franosa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*, Beograd: Nolit, str. 319.

57 Meletinski, E. M. (1983) *Poetika mita*, Beograd: Nolit, str. 241.

58 Потреба да се мотивише крађа коња уочљива је у лошијој варијанти: предсвадбени задатак поставља цар – невестин отац. Караџић 1898/ VI: 46°; Петковић, Д. (2019) *Јунак и сиже епске ѿсеме*, Београд: Институт за књижевност и уметност, стр. 26, 112–113. Сличности с бајком изразите су на морфолошком нивоу, а испољава се и прилагођавање иницијацијског теста захтевима епске технике.

интернационалних мотива сродних митско-обредним „ситуацијама”, не издваја се ниједан карактеристичан детаљ – осим имена.

8. NOMEN EST...

Други сегмент именице *Бојдан* може се повезати и са глаголом (давати, дати) и са именицом за обележавање 24 часа или само обданице. С друге стране, на амбивалентност божанског начела (и воље) указују изведенице опречних значења – богат, богатун, богатство, богаташ, наспрам убог, небог, божјак, богаљ, богац. Чини се, ипак, да је по народној или народској етимологији Богдан онај који је од Бога дат, уз бројне варијације мушких и женских личних имена.⁵⁹ Занимљиво је да, без двојбе, Нодило закључује како Богдан „od svijetloga dana dobi svoje ime”.⁶⁰

У српском фолклорном фонду Богдан се условно придружује типским именима (богаташа), мада то није учестало попут, на пример, именовања лирских момака какви су Јово и Ранко или епизодних епских ликова, којима је намењена одређена улога (нпр. Раде – неимар; Недељко – протопоп; Тодор – везир и сл.). Епски „контекст” покреће асоцијације на чувеног Југа, једног од браће Јакшић и, нарочито, „ближе” одређеног – Љутицу. Међу хипертрофираним каталозима из Петрановићеве збирке набројана су сва тројица Богдана. Уз Љутицу – Загорца и имењака, војводу из Солуна, јесте и родоначелник куће Југовића. Но, уместо уобичајене властите именице, овај Југ издваја се епитетом *бојашин* (Петрановић 1989/II, др. 22).

Презиме Љутица није обликовано помоћу уобичајене епске технике.⁶¹ Индивидуализација се не ослања ни на локалитет (Топлица, Смедеревац, Сењанин), нити на породично „стабло” (Немањићи, Југовићи, Новаковићи, Јанковићи). Номенклатура не укључује ни онострану природу јунака (Крилатица, Дракуловић, Кобилић, Змај Огњени Вук) или те примесе нису изразите у случају Љутице Богдана. Конкретизација презимена заправо води ка сфери природних појава (Даничић, Влашић, Звездић, Облак, Облачић, Југ) и манифестацији карактерно-психолошког обележја (Страхиња, Страхињић, Срђа Злопоглеђа).

Уопштена Нодилова опаска можда води до архаичних исходишта таквих личних имена (епских) војвода које „ne pamte ljudski spomenici, a sve njih mota silna vrtača gatnje božje. Tu su zgojlni sunčani bogovi, koji postepeno grade godinu”.⁶² Дубински слојеви традиције неоспорно садрже митско-обредне компоненте, било да

59 Богдан и Богдана, Богел, Богић, Богоје, Богољуб, Богосав, Божа и Божо, Божана, Божидар, Божица. Караџић, В. С. *Српски рјечник* (1852) Сабрана дела В. С. Караџића, XI/1–2, приредио:

Кашић, Ј. (1986), Београд: Просвета, стр. 72–75. Могу се додати Богобој, Богданка, Божидарка итд.

60 Nodilo, N. (1981) *Stara vjera Srba i Hrvata*, Split: Logos, str. 113.

61 О томе видети више: Клеут, М. (1994) Презимена у народним епским песмама, у: *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* др. 37, стр. 279–285; Клеут, М. (1988) Име и жанр у народној поезији, у: *Folklor u Vojvodini*, X, стр. 22–31; Самарџија, С. (2008) *Биографије епских јунака*, Београд: Друштво за српски језик.

62 Nodilo, N. нав. дело, стр. 254.

су стилизовани процеси из аграрне године⁶³ или рефлекси теогоније, космогоније и иницијацијских провера. У српској традицији соларне, лунарне, хтонске примесе и њихове комбинације махом се теже уочавају, због последица христијанизације, (квази)историзације и „притиска” епске технике.

Богданово презиме изведено је од придева и именице (љут, љутит, љутина, љутитост). Али тако се обележавају разни појмови – од укуса, преко гнева (љуту куне) и жестине нарави (љута Арнаутка) до смртоносног змијског отрова (обично су врхови стрела натопљени гујиним једом). Вукова тумачења илуструју разноликост семантичког спектра:

„љут, љута, то: 1) сирће, ракија, шипак, рен; 2) љутит, срдит; 3) љута гуја, жестоко; 4) љути сиромас (љута страшивица; љута пијаница);

Љута: многе ријеке зову се овако, нп. код Котора, у Коначљу [...];

љутак: љути шипак;

љутац: камен;

Љутеза: мјесто каменито у Цуцама;

љутика: аљма (лук) [...] Љутица: 1) Богдан; 2) (у Грбљу) змија љутица: Тако се не вукао потрбушице као змија љутица”.⁶⁴

Из мноштва асоцијација, епитет везан уз змију – отровницу могао је подстаћи обраде појединих мотива о Богдановом потомству. Дискретнији је удео оностраниог у природи јунака, премда су повезане представе о змији⁶⁵, змају и аждаји. Уз овакве аналогije, чини се да није слободна ни Банашевићева опаска о врсти винове лозе, (локално) познатој по називу – љутица.

Мада се значења појма гранају у више рукаваца, најчешћа је заступљеност епитета уз змију. Поред компарација (љута као гуја; пишти као љута гуја), клетви и заклетви, љута гуја је међу митолошким лирским песмама декоративни члан каталога, као ручконоша особитог орача или део опреме застрашујуће ратнице, која свога – шарца зауздава змијама (Караџић 1975, бр. 234, 236). У тим представама испољавају се и позитивне и негативне карактеристике, јер се сугеришу и плодност и смртоносна опасност. Било да је гуја чуваркућа или отровна присојкиња, повезана је с представама о преображају (скидање свлака, кошуљице) и годишњим променама пребивалишта. „С појавом змија у пролеће, њиховим боравком на земљи током лета и одласком на зимовање повезан је читав низ календарских знамења, веровања, ритуалних радњи и заштите од урока.”⁶⁶ Разлике између географ-

63 Meletinski, E. M. нав. дело, стр. 223–226.

64 Караџић, В. С. (1986) нав. дело, стр. 478.

65 О томе видети више: Делић, Л. (2019) *Змија, а српска. Концептјуализација у усменом фолклору*, Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, стр. 13–41.

66 По христијанизованом аграрном календару у словенској традицији, пролећни период почиње када се „земља отвара и пушта змије напоље”. Околности се поклапају с празновањем: Благовести (25. 3 / 7. 4), Младенаца (9/22. 3), Св. Јеремије (1/14. 5), Св. Тодора (прве седмице ускршњег поста), Св. Ђорђа (23. 4 / 6. 5). За „митологију змија” битан је „моменат летњег солстиција”, нарочито Ивањдан (24. 6 / 7. 7). Период њиховог одласка под земљу такође варира, али је подударно доба године: на

ских и климатских зона не поништавају цикличност процеса, својствених ритму годишњих доба, путањи небеских тела и живота/смрти вегетације. У христијанизованом аграрном календару повратак са онога света – и змија и биља, прате ритуалне манифестације везане за Младенце, као – Змијин дан и једног од змијских светаца, Светог Јеремију.⁶⁷

Представе о змији можда сигнализирају архаичне заметке из којих се развио лик Љутица Богдана, тим пре што он у разним моделима и на више начина – страда, привремено одлази и враћа се из далека, лишава живота непријатеље и потомке. Извесна биполарност, па и колебљивост „портретисања” може се пратити кроз аналогije и са сунчано-загробном и с вегетативном морфологијом мотива, у којима се на два начина „транскрибује” митска „слика кружења живота – смрти – живота”.⁶⁸ Преображаји митско-обредног комплекса најизразитије су захватили категорију времена, чију је цикличност истиснула линеарна хронологија. Фабула је у измењеном жанровском контексту стекла и „новог” јунака змију-змаја, али је и он сам остао негде на међи два света – лишен и митске и епске „харизме”. И поред тога, или управо због тога, одређени мотиви су „не само повезани са ликом него се јављају као његова делатна форма”.⁶⁹ Запажања су потврдила и истраживања релације између сижеа и јунака у српској традицији. Љутица Богдан је означен као „амбивалентан јунак просечне епске славе, пријемчив сижеима који нагињу новелистичким темама [...] Статус великог, преког јунака, вероватно због инерције имена, добија само у Тешановој варијанти о [...] издегнутом мегдану са Марком Краљевићем”.⁷⁰

Рефлексе из архаичне подлоге могла је усмерити и опасна нарав, при чему су синоними за љутитост – жестина, гнев, срџба и – јарост. Преко номенклатуре асоцијације воде до припадника „ниже” обредности из традиције Словена, какав је лик Јарило.⁷¹ Спајање функције бога плодности с војно-ратничким обележјима још је изразитије у представама о Јаровиту, богу рата, којем је посвећен „пролећни празник плодности”.⁷² Мада се путеви генезе древних представа никада неће

Усековање главе Јована Крститеља (29. 8 / 11. 9), Преображење (6/19. 8), Велику и Малу Госпојину (15/28. 8; 8/21. 9). Гура, А. (2005) *Симболика живојиниња у словенској народној традицији*, Београд: Бримо – Логос – Александрија, стр. 248–260.

67 Недељковић, М. (1990) *Годишњи обичаји у Срба*, Београд: Вук Караџић, стр. 100.

68 Фрејденберг, О. М. (2011) *Поетика сижеа и жанра*, Нови Сад – Сремски Карловци: ИК Зорана Стојановића, стр. 293–299.

69 Исто, стр. 293.

70 Петковић, Д. (2019) *Јунак и сиже епске ђесме*, Београд: Институт за књижевност и уметност, стр. 373.

71 Празник Јарило (25. 5 / 7. 6) „од свих јужнословенских и српских скупина [...] су једино празновали Срби у Банату, што упућује на мисао да је ово празновање остатак најстаријег словенског слоја у Банату, који никада није прешао на Балкан.” Недељковић, М. нав. дело, стр. 109.

72 О томе видети више: Иванов, В. В. – Топоров, В. Н. (1974) *Исследования в области славянских древностей*, Москва: Наука, стр. 180–216; Лома, А. Јарила. Јаровит, у: *Словенска митологија*, редактори: Толстој, С. М. и Раденковић, Љ. (2001) Београд: Zepher Book World, стр. 238–240; Лома, А. (2002) *Пракосово, Словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд: Балканолошки институт САНУ, стр. 199–200.

поузвано реконструисати, као да се помаљају два тока „приче” о божанству плодности и разарања, које, кроз борбу окончава зимски период, али и гине, даје и одузима живот.

Ослобођена ритуално-митолошких „стега”, радња „se razvija u dva pravca – porodičnom (socijalnom) i kalendarskom”.⁷³ Овај други ток, под утицајима хришћанске религије, боље је сачувао примарни смисао. Улогу Јаровитог је наследио Свети Ђорђе, али околности деловања, лик и атрибути нису измењени. На стара исходишта указује поклапање празника, посвећеног Јарилу (27. април) са Ђурђевданом (23. април / 6. мај).⁷⁴ Легенда о Светом Ђорђу учврстила је исконску основу и, заједно са њом, сакралну компоненту обележавања почетка нове аграрне године.

Другачије и изразитије измене пратиле су борбу јунака, принуђеног да се суочи са оностраним силама – отмицарем (зет) и издајником (сестра). Квазиисторијска компонента пригушила је првобитни смисао сукоба са свим припадницима „друге” стране и повратка из њиховог, опасног вилајета. Новоименовани јунак (тамо) спасава сопствени живот, али и читав живи свет након зимске обамрлости. Љутица Богдан се, зато, теже разазнаје из митске матрице, премда значења појма јарило (јарыло) обухватају и „крайнюю степень проявления чувства – гнева”.⁷⁵

***

За име Љутице Богдана везане су превасходно „неисторијске” теме, при чему видови епизације нису изразити. Чак је и Тешаново казивање о сукобу Марка с Љутицом јединствен пример атипичног двобоја. Индиректно, тај мегдан и Љутичин (епски) пораз, по календарској „позадини” представља јесењи наговештај зимске смрти. Смене годишњих доба, као митска праслика, могла се повезати са именом јунака и његовом змијском „природом”. Почетак и крај летњег периода стилизовани су као Богданове борбе. Завршетак зиме подразумева повратак, а пораз од Марка Краљевића временски се дискретно подудару са измаком лета, када је дозрело грождје спремно за бербу. У исти контекст (симболизације) смене годишњих доба могла би се уклопити Богданова смрт, било да га погуби (онострани) сестрин просац или му живот одузме животињски противник – Шара бедевја. Амбивалентност карактеризације није неуобичајена у традицији, јер су особине ликова усклађене с тематиком, песничком формом, ставом стваралаца и слушалаца.

Како год да се „осмисле” опевани догађаји, упечатљив је један парадокс. Тешко се може доказивати и историјска и митска заснованост Љутице Богдана, али није мање „оправдано” ни његово одређење као – епског јунака. Чини се да у таквом „препознавању” нису пресудни ни слојеви традиције ни историјска збивања, већ највише удела има лични и колективни – доживљај, јачи од жанровских норми,

73 Meletinski, E. M. (1983) *Poetika mita*, Beograd: Nolit, str. 250.

74 Ђурђевдан је „нарочите деобне важности” као крај „зимњој половини године”. Недељковић, М. нав. дело, стр. 72.

75 Иванов, В. В. – Топоров, В. Н. нав. дело, стр. 181–182.

сижејне „матрице” и начина њених варирања. На поетичко-типолошком нивоу Љутица Богдан одступа од „класичних” протагониста епске поезије. Међутим, Љутици Богдану проучаваоци прилазе – као епском јунаку, чак и независно од методолошких полазишта. Притом, од XVIII века популарност није пресахла, већ се интересовање увећавало. То се не испољава само међу Петрановићевим записима, него и кроз наслове књига, намењених широком читалачком кругу. Панчевачка штампарија браће Јовановић објавила је 1882. збирку *Љутица Бојдан у народним њесмама. Са сликом њејовом*. Већ следеће године књижара браће Поповић из Новог Сада понудила је сличан избор *Љутица Бојдан у српским народним њесмама*.

Богданова биографија – са сликом или без ње, састоји се од више честица – историје, митологије, обреда, епске технике, законитости лирско-епских врста. Шта ће се издвојити као примарно не зависи толико од „објективне” природе јунака, већ је пресудан истраживачки угао из којег се сагледавају детаљи или целина, односно детаљи и целина. То и чини привлачну снагу традиције, јер нема коначне и једино могуће „истине”. „Слика” се мења, као у калеидоскопу, а сваки пут је истовремено и неухватљива и део је стварности.

ЛИТЕРАТУРА

- АТ – Aarne, A. – Thompson, S. (1961) *The types of the Folktales. Second revision*, Vol. LXXV, Helsinki: F. F. Communication, p. 184.
- Бабић Ђорђевић, Г. (1981) Разграђивање уметничке делатности и појаве стилске разнородности, у: *Историја српског народа 1*, Београд: СКЗ, стр. 641–662.
- Бабић Ђорђевић, Г. и Ђурић, В. Ј. (1982) Полет уметности, у: *Историја српског народа 2*, Београд: СКЗ, стр. 144–191.
- Банашевић, Н. (1954) Белешке и објашњења. Караџић, В. С. *Српске народне њјесме, III*, Београд: Просвета, стр. 575–696.
- Banović, S. (1924; 1926) О неким историјским лицима наших народних пјесамa, у: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, XXV, str. 57–104; XXVI, str. 32–82.
- Bahtin, M. (1978) *Stvaralaštvo Franosa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*, Београд: Nolit.
- Благојевић, М. (1982) Врховна власт и државна управа, у: *Историја српског народа 2*, Београд: СКЗ, стр. 109–127.
- Гавриловић, А. (1912) *Историја српске и хрватске књижевности усменој њјестиња*, Београд: Геца Кон.
- Геземан, Г. (1925) *Ерланјенски рукојис старих српскохрватских народних њјесамa*, Сремски Карловци: Српска краљевска академија.
- Гура, А. (2005) *Симболика животиња у словенској народној њјрадицији*, Београд: Бримо – Логос – Александрија.
- Делић, Л. (2019) *Змија, а српска. Концептуализација у усменом фолклору*, Андрићград – Вишеград: Андрићев институт.
- Деретић, Ј. (1995) *Зајонетика Марка Краљевића*, Београд: СКЗ.
- Деретић, Ј. (2000) *Српска народна ејјика*, Београд: Филип Вишњић.
- Детелић, М. (1996) *Урок и невесија. Поетика ејјске формуле*, Београд: Балканолошки институт САНУ.

- Димитријевић, И. Р. (1921) Осећање смешног у народном песништву. Марко Краљевић и Љутица Богдан, *Мисао* VII/45, стр. 321–328.
- Ђурић, В. (1973) *Анџологија народних јуначких њесама*, Београд: СКЗ.
- Иванов, В. В. – Топоров, В. Н. (1974) *Исследования в области славянских древностей*, Москва: Наука.
- Јиречек, К. (б. г) *Историја Срба I–II*, Београд: Епоха, фототипско издање.
- Караџић, В. С. *Српске народне њјесме V, VI*, Државно издање, приредио: Стојановић, Љ. (1898), Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Караџић, В. С. *Српске народне њјесме I–IV*, Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића, приредили: Младеновић, Ж. и Недић, В. (1974), Београд: САНУ.
- Караџић, В. С. *Српски рјечник (1852)* Сабрана дела Вука Стеф. Караџића, XI/1–2, приредио: Кашић, Ј. (1986), Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. *Српске народне њјесме I*, Сабрана дела Вука Стеф. Караџића, IV, приредио: Недић, В. (1975), Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. *Српске народне њјесме II*, Сабрана дела Вука Стеф. Караџића, V, приредио: Пешић, Р. (1988), Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. *Српске народне њјесме III*, Сабрана дела Вука Стеф. Караџића, VI, приредио: Самарџић, Р. (1988а), Београд: Просвета.
- Караџић, В. С. *Српске народне њријовијетке*, Сабрана дела Вука Стеф. Караџића, VI, приредио: Панџић, М. (1988б), Београд: Просвета.
- Клеут, М. (1994) Презимена у народним епским песмама, у: *Зборник Мајџице српске за филологију и лингвистику* бр. 37, стр. 279–285.
- Kleut, M. (1988) Име и жанр у народној поезији, у: *Folklor u Vojvodini*, X, str. 22–31.
- Кољевић, С. (1974) *Наш јуначки еј*, Београд: Нолит.
- Костић, Д. (1937) *Тумачења грује књије Српских народних њјесама Вука Сџ. Караџића*, Београд: Државна штампарија.
- Krstić, V. (1984) *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*, Beograd: SANU.
- Латковић, В. (1975) *Народна књижевност I*, Београд: Научна књига.
- Liti, M. (1994) *Evropska narodna bajka*, Beograd: Bata – Orbis.
- Лома, А. (2001) Јарила. Јаровит, у: *Словенска митологија. Енциклопедијски речник*, редактори: Толстој, С. М. и Раденковић. Љ. Београд: Zerber Book World, стр. 238–240.
- Лома, А. (2002) *Пракосово. Словенски и индоевројски корени српске ејшке*, Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Maretić, T. (1996) *Naša narodna epika*, Beograd: Nolit.
- Матицки, М. (1983) *Народне њјесме у 'Лейџиусу Мајџице српске'*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за књижевност и уметност.
- Матицки, М. (1985) *Народне њјесме у 'Вили'*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за књижевност и уметност.
- Матицки, М. и Радевић, М. (2007) *Народне њјесме у српској њериодици до 1864*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за књижевност и уметност.
- Матић, С. (1954) Белешке и објашњења. Караџић, В. С. *Српске народне њјесме II*, Београд: Просвета.
- Меденица, Р. (1975) *Наша народна ејика и њени њворци*, Цетиње: Обод.
- Meletinski, E. M. (1983) *Poetika mita*, Beograd: Nolit.
- Миловић, М. (1996) *Сџојан Новаковић и народна књижевност*, Шабац: Народна библиотека „Жика Поповић”.

- Милошевић Ђорђевић, Н. (1971) *Заједничка темејско-сижејна основа српскохрватских неисторијских њесама и њрозне ѡтрадиције*, Београд: Филолошки факултет.
- Милутиновић Сарајлија, С. *Пјеванија црнојорска и херцејовачка*, приредио: Аранитовић, Д. (1990), Никшић: Универзитетска ријеч.
- Михалчић, Р. (1981) Цар и краљ: неуспешно савладарство, у: *Историја српској народа 1*, Београд: СКЗ, стр. 583–592.
- Михалчић, Р. (1982) Доба обласних господара, у: *Историја српској народа 2*, Београд: СКЗ, стр. 36–46.
- Недељковић, М. (1990) *Годишњи обичаји у Срба*, Београд: Вук Караџић.
- Недић, В. (1981) *Вукови њевачи*, Нови Сад: Матица српска.
- Новаковић, С. (1893) *Срби и Турци XIV и XV века*, Београд: Задужбина Николе Чупића.
- Nodilo, N. (1981) *Stara vjera Srba i Hrvata*, Split: Logos.
- Руварац, И. (1887) *О Кнезу Лазару*, Нови Сад: Српска штампарија Светозара Милетића.
- Пандуревић, Ј. (2015) *Из фолклорне ризнице 'Босанске виле': ејско-лирске ѡјесме I–II*, Нови Сад – Београд – Бања Лука: Матица српска – Институт за књижевност и уметност – Друштво чланова Матице српске у Републици Српској.
- Перић, Д. (2020) *Поејика времена српских усмених ејских ѡесама*, Нови Сад: Академска књига.
- Петковић, Д. (2008) *Тилологија ејских ѡесама о женидби јунака*, Београд: Чигоја штампа.
- Петковић, Д. (2019) *Јунак и сиже ејске ѡјесме*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Петрановић, Б. (1989) *Српске народне ѡјесме из Босне и Херцејовине I–III*, Сарајево: Свјетлост.
- Петрухин, В. Ј. (2001) Коњ, у: *Словенска миѡологија. Енциклопедјски речник*, редактори: Толстој, С. М. и Раденковић, Љ. Београд: Zepher Book World, стр. 280–283.
- Pešić, R. i Milošević Đorđević, N. (1984) *Narodna književnost*, Beograd: Vuk Karadžić.
- Поповић, П. (1931) *Прејлед српске књижевности*, Београд: Геца Кон.
- Самарџија, С. (2004) *Пародија у усменој књижевности*, Београд: Народна књига.
- Самарџија, С. (2008) *Биографије ејских јунака*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Сувајџић, Б. (2007) *Иларион Руварац и народна књижевност*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Ђирковић, С. (1982) Кретања према северу, у: *Историја српској народа 2*, Београд: СКЗ, стр. 314–329.
- Ђоровић, В. (2005–2006) *Илустрирана историја Срба 1–6*, Београд: Политика – Народна књига.
- Ферјанчић, Б. (1981) Освајачка политика краља Душана, у: *Историја српској народа 1*, Београд: СКЗ, стр. 511–523.
- Фрејденберг, О. М. (2011) *Поејика сижеа и жанра*, Нови Сад – Сремски Карловци: ИК Зорана Стојановића.
- Чајкановић, В. (1994) *Сѡудије из српске релијије и фолклора 1–5*, Београд: СКЗ – БИГЗ – Просвета – Паргенон.
- Chevlier, J. – Gheerbrant, A. (1983) *Rječnik simbola*, Zagreb: Matica hrvatska.

АЛ' ЕТО ТИ ЉУТИЦЕ БОГДАНА.

Snežana D. Samardžija
University of Belgrade, Faculty of Philology

BUT, HERE COMES LJUTICA BOGDAN.

History and tradition in interpretations of a biography

Abstract: *Among the songs from Vuk's collections, Ljutica Bogdan is best known as an opponent of Kralljević Marko. However, multiple lyrical-epic adaptations of international motives are connected to his name and family relations. In addition, older generations of scholars of Serbian oral poetry have sought to recognize the historical background from which Bogdan's character developed. On this occasion, a review of such approaches was presented. After the literary-historical synthesis, poems about Ljutica Bogdan were analyzed (older records, Vuk's corpus, material printed during the 19th century). The types of characterizations, conditioned by the poetics of the genre and the archaic layers of the Serbian tradition, which could give impulses for the construction of this poetic biography, are pointed out in this paper.*

Key words: *Ljutica Bogdan, history, oral poetry, layers of tradition*